

ЗМІСТ / OBSAH

Вступ	11
-------------	----

Úvod	19
------------	----

Розділ 1. / Oddíl 1.

**УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКИЙ ДІАЛОГ КУЛЬТУР:
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ
АСПЕКТИ / UKRAJINSKO-ČESKÝ DIALOG KULTUR:
TRANSLATOLOGICKÝ A KINEMATOGRAFICKÝ ASPEKT**

Оксана ПАЛІЙ

Художній переклад у діалозі культур Україна – Чехія: ретроспектива та перспектива	26
--	----

Umělecký překlad v dialogu kultur Ukrajiny a České republiky: retrospektiva a perspektiva (resumé) ...	59
---	----

Лариса НАУМОВА

Українська тема в навколокінематографічному культурному житті Чехословаччини в 1920–1939 роках та її подальші рефлексії	64
---	----

Ukrajinská tematika ve filmovém kulturním životě Československa v letech 1920–1939 a její další reflexe (resumé)	123
--	-----

Розділ 2. / Oddíl 2.

**ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
МОВІ / DYNAMICKÉ PROCESY V SOUČASNÉ
UKRAJINŠTINĚ**

Ганна СИТАР

Крилаті вислови часів російсько-української війни: типи й функції	128
Okřídlená rčení z období rusko-ukrajinské války: typy a funkce (resumé)	186

Розділ 3. / Oddíl 3.

**ПРОБЛЕМИ ЕМІГРАЦІЇ ТА ВИМУШЕНОГО
ПЕРЕСЕЛЕННЯ: ПОЛІТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ
ТА ІСТОРИЧНИЙ ВИМІРИ / PROBLEMATIKA EMIGRACE
A NUCENÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ:
POLITICKO-FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ ROZMĚR**

Володимир ВОЛКОВСЬКИЙ

Політично-філософські ідеї української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині: ескізи дослідження	194
Politicko-filozofické myšlenky ukrajinské emigrace v meziválečném Československu: náčrt studie (resumé) . .	257

Альберт ВЕНГЕР, Євгенія ВЕНГЕР

Кафедра історії країн Сходу Дніпропетровського державного університету (1948–1952): плани, реалізація, результат	263
Katedra dějin Blízkého východu Dnipropetrovské státní univerzity (1948–1952): plány, realizace, výsledky (resumé)	287

Ольга ДЬОЛОГ

Один із професорів Української господарської академії
в Подебрадах: сторінки з життя Василя Іваниса 290

Jeden z profesorů Ukrajinské hospodářské akademie:
Kapitoly ze života Vasyly Iwanyse (resumé) 307

Володимир ПОЛТОРАК

Панславизм Михайла Чайковського та Османська імперія
періоду Танзимату 311

Panslavismus Mychajla Čajkovského a Osmanská říše
v období Tanzimatu (resumé) 333

Резюме 337

Summary 342

Література / Literatura 348

Іменний покажчик / Jmenný rejstřík 377

Відомості про авторів 396

Informace o autorech 398

Úvod

Ukrajinská věda žije – pod tímto heslem zahájila Akademie věd ČR v březnu 2022 program podpory ukrajinských vědců kvůli tomu, že Rusko rozpoutalo v plném rozsahu válku proti Ukrajině. Vedení Akademie věd ČR jasně vyjádřilo solidaritu v boji Ukrajiny s ruskými okupanty a tato nezbytně nutná a včasná pomoc ve vědecké sféře byla realizována formou přímé podpory ukrajinských badatelů. Během několika následujících měsíců bylo přijato více než padesát ukrajinských vědců z různých oborů, kteří pracovali v profilových ústavech Akademie věd České republiky. Mohli se tak připojit k evropským výzkumným projektům a pokračovat ve studiích zahájených v Ukrajině. Díky programu *Researchers at Risk Fellowship* získali vědci z Ukrajiny nejen bezpečné podmínky pro život a práci, ale také přístup k nezbytně nutnému vybavení a moderním materiálům, bohatým fondům českých knihoven a archivů, ocitli se v příznivém prostředí, které podněcuje vědecké bádání a motivuje k všestrannému rozvoji.

České akademické prostředí podpořilo ukrajinské badatele a poskytlo jim příležitost získat zkušenosti z kolektivní práce v multikulturních vědeckých týmech, spolupracovat se zástupci různých vědeckých škol a směrů, propojit tradice ukrajinské vědy s evropskými trendy, účastnit se zajímavých vědeckých konferencí, seminářů a vědeckých stáží, ale také seznámit kolegy s úspěchy ukrajinské vědy v českých i širších světových vědeckých kruzích a uskutečnit řadu vědecko-populárních a kulturních akcí pro široký okruh lidí, kteří projevují zájem o vše, co souvisí s Ukrajinou: vědu, historii, jazyk, kulturu, politiku aj.

V září 2022 ředitel Slovanského ústavu Akademie věd České republiky nabídl možnost pravidelného setkávání ukrajinských vědců humanitního zaměření, kteří se ocitli v České republice. Slovanský ústav

AV ČR se z jeho iniciativy stal prostorem pro navázání a udržování vědeckých kontaktů mezi vědeckými pracovníky z Kyjeva, Charkova, Oděsy, Lvova, Doněcka a Dnipra, kteří nyní působí ve Filosofickém ústavu, Ústavu pro českou literaturu, Ústavu pro jazyk český, Ústavu dějin umění, Orientálním ústavu a ve Slovanském ústavu Akademie věd ČR. V rámci tohoto semináře se v letech 2022 a 2023 uskutečnil cyklus přednášek věnovaných formování ukrajinského svěbytného filmového umění, postavě Olexandra Dovženka a odlišností jeho tvorby od školy „sovětského střihu“, přehodnocení role kultury v současné sociální teorii, významným postavám české literatury, „ruskému světu“ jako občanskému náboženství, kulinární historii Ukrajiny, fenoménu kozácké kuchyně a dalším důležitým tématům. Problematika nucené emigrace, vnitřního přesídlení a identity jednotlivce byla projednána v rámci kulatého stolu *Identita člověka v současné východní Evropě*, který byl uspořádán 2. října 2023 společně Slovanským ústavem AV ČR a Filozofickým ústavem Národní akademie věd Ukrajiny a proběhl jak prezenčně, tak distančně.

Zákonným vyústěním těchto vědeckých setkání a živých, někdy vzrušených a dlouhých diskusí se stala příprava kolektivní monografie, kterou nyní vážení čtenáři drží v rukou. Vědecké studie zde publikované jsou spojeny ukrajinskou myšlenkou: autoři a autorky zkoumají z různých aspektů otázky bezprostředně spjaté s Ukrajinou a snaží se ukázat čtenářům zvláštnosti ukrajinské literatury, filmu, jazyka, akcentovat hloubku ukrajinských tradic a zároveň samostatné moderní procesy, zdůraznit dlouhodobé a plodné trvání ukrajinsko-českých kulturních, vědeckých a politických kontaktů, ozřejmit problematiku ukrajinské emigrace a nuceného vystěhovalectví různých dob z politicko-filozofického a historického úhlu pohledu.

Předkládaná publikace se skládá ze tří tematických oddílů. První oddíl, *Ukrajinsko-český dialog kultur: translatologický a kinematografický aspekt*, obsahuje studii Oksany Palij věnovanou historii vzniku a vývoji překladů ukrajinských uměleckých děl v českém jazyce od 10. století až po současnost a úvahám o současné překladatelské recepci české literatury v Ukrajině; a dále studii Larisy Naumové, která zkoumá problematiku

ukrajinské kinematografie v Československu v letech 1920–1930, jejího hodnocení československými diváky a kritiky, činnost ukrajinských emigrantských studií a ztvárnění ukrajinského tématu v československé filmové tvorbě té doby. Oba materiály mají za cíl zformovat představu o místě a roli ukrajinské literatury a ukrajinského filmu ve světovém uměleckém procesu a také prohloubit znalosti čtenářů o dlouhodobých a kontinuálních mezikulturních vazbách Ukrajiny a České republiky.

Druhý oddíl tvoří studie Hanny Sytar, která provedla analýzu okřídlených rčení z doby rusko-ukrajinské války, vybraných z textů ukrajinských elektronických médií a ukrajinskojazyčných příspěvků na sociální síti Facebook (z let 2014–2023). Ukázalo se, že vznik nových a transformace již známých okřídlených výrazů jsou projevem jazykové tvorby Ukrajinců jako reakce na tragické události v Ukrajině, způsobem, jak stručně a výstižně vyjádřit postoj k událostem války, zesměšňování nepřátel v různých formách, posilování víry ve vítězství, vzájemnou podporu a sjednocení kolem ukrajinské myšlenky. Typy okřídlených výrazů jsou rozlišeny podle doby vzniku a přítomnosti transformací, sémantiky, širě zahrnutí adresátů a zdrojových sfér.

Nejrozsáhlejší je třetí oddíl s názvem *Problematika emigrace a nuceného vystěhovalectví: politicko-filozofický a historický rozměr*, což je zákonité, protože nová vlna přesídlování v letech 2022 a 2023 vyvolala zájem o předchozí vlny ukrajinské emigrace. Ve studii Volodymyra Volkovského jsou analyzovány názory ukrajinských filozofů, kteří pracovali na Ukrajinské svobodné univerzitě v době, kdy sídlila v Praze (1921–1945). Činnost Ivana Mirčuka, Dmytra Čyževského, Stanislava Dnistrjanského, Mychajla Lozynského, Rostyslava Laščenka, Olexandra Mycjuka, Andreje Jakovleva, Otto Eichelmana, Volodymyra Starosolského a Fedora Ščerbyny je zkoumána v kontextu světových politických procesů a různých proudů, které vládly v ukrajinské, české a evropské filosofii. Byly zdůrazněny společné teze těchto badatelů: ukrajinocentrismus, idea nadřazenosti svobody vědeckého hledání, nerozlučné spojení myšlenky Ukrajiny s vědeckou pravdou a lidskou svobodou, spojení občanské a profesní odpovědnosti, podřízení politiky

kultuře, vědě a racionalitě, víra v „novou dobu“, „nový stát“, „novou Evropu“, poválečný pokrok a kult osobnosti T. G. Masaryka. Autor dochází k přesvědčivému závěru: „ideologický centrismus“ ukrajinské emigrace v meziválečném Československu zůstává – pro ukrajinské politické myšlení tradičním – centristem ukrajinofilského diskurzu, na rozdíl od sovětského nebo polského kontextu.

Originální postavě Vasyla Ivanyse a jeho příspěvku ke vzniku Ukrajinské obchodní akademie v Poděbradech ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století je věnována práce Olhy Doloh. Autorka popisuje utváření Vasyla Ivanyse jako veřejného činitele, učitele a vědce a analyzuje jeho poděbradské období (1925–1933) na základě memoárů a dokumentů zpracovaných přímo v archivu Polabského muzea v Poděbradech.

Téma emigrace a vnitřního přesídlení získává svérázné pokračování ve studii Yevhenije a Alberta Venherových, kteří na významném archivním a vědeckém materiálu ozřejmili historii katedry orientalistiky Dněpropetrovské státní univerzity (1948–1952) s analýzou stavu orientalistiky v sovětské Ukrajině v první polovině 20. století a důrazem na mimořádnou osobnost profesora Abbase Alijeva, vyslaného z Tádžikistánu do ukrajinského Dněpropetrovsku. Procesy vzniku a likvidace katedry jsou ukázány na pozadí úpadku orientalistických výzkumů ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, způsobeného represemi vědců a likvidací příslušných organizačních struktur a periodik. Autoři upozorňují na extrémně nepříznivé podmínky pro vědeckou činnost, zejména nedostatek orientalistické literatury a archivních pramenů v knihovnách a negativní vliv osobních a ideologických faktorů na kvalitu vědecké a přednáškové činnosti.

Monografii uzavírá studie Volodymyra Poltoraka zaměřená na široké veřejnosti málo známou činnost osmanských kozáků – početné skupiny kozáků-emigrantů v čele s Mychajlem Čajkovským, kteří v polovině 19. století bojovali proti ruskému imperialismu a obhajovali osvobození jednotlivých slovanských národů prostřednictvím spojenectví s liberálně reformovanou Osmanskou říší a měli nezpochybnitelný intelektuální vliv na vznik národů v její evropské části. Na základě analýzy rozsáhlého

množství dokumentů, vědeckých pramenů, memoárového a epistolárního materiálu se ukazuje, že v osobě Mychajla Čajkovského Slované poprvé získali ochránce v nejvyšším vedení Osmanské říše, což se projevilo při založení Kozácké brigády, při formulaci myšlenky slovanské autonomie v jihovýchodní Evropě a při vyhlášení autokefalie bulharské církve v roce 1870. Badatel považuje Mychajla Čajkovského za ukrajinského politika na základě jeho původu, činnosti a politicko-filozofické koncepce zformulované v jeho literárních dílech a oficiální korespondenci.

Každá studie v ukrajinštině je doplněna o resumé v češtině, které je zařazeno přímo za ukrajinský text. Ukrajinský a anglický abstrakt najde čtenář v závěru publikace.

Zvláštního vysvětlení si žádá otázka pravopisu. Všechny texty jsou upraveny v souladu s aktuálním zněním *Ukrajinského pravopisu* (Український 2019). Týká se to i reprodukce cizích – zejména českých, vlastních názvů v ukrajinštině a ukrajinských vlastních názvů v češtině a angličtině. V těchto otázkách se redaktoři opírají o platná pravidla pravopisu slovanských a neslovanských jmen, příjmení, zeměpisných názvů apod., a to i v případech, které nejsou zcela konzistentní a vyvolávají diskusi. Aby se předešlo mylnému čtení, je po vlastním názvu v ukrajinštině v závorce uveden název v původním jazyce. Reprodukce ukrajinských vlastních názvů v angličtině byla provedena podle *Tabulky transliterace ukrajinské abecedy latinkou* (Таблиця 2010). Zdůrazňujeme, že redaktoři a autoři považují za nezbytné zachovat jednotu pravopisných principů ve všech předkládaných studiích, avšak korektura sporných bodů pravopisu je mimo jejich kompetence. Citáty a zdrojová data z vědeckých a ilustračních zdrojů jsou zároveň uvedeny se zachováním původního stylu a pravopisu, který se často neshoduje se současnou ukrajinskou spisovnou normou. Týká se to především prací z předchozích staletí a studií ukrajinské diaspory.

Autoři a autorky monografie vyjadřují hlubokou vděčnost předsedkyni Akademie věd České republiky, paní prof. RNDr. Evě Zažímalové, CSc., s jejíž bezprostřední podporou byl program *Researchers at Risk Fellowship* uskutečněn.

Srdečně děkujeme recenzentům – prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., z Katedry slavistiky Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci, Mgr. Tereze Chlaňové, Ph.D., zástupkyni ředitele Ústavu východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Mgr. et Mgr. Dmytru Klymenkovi z Katedry slavistiky Filozofické fakulty Ostravské univerzity za pozorné pročtení materiálů, cenné připomínky a přání, díky nimž jsou předkládané studie přesvědčivější a smysluplnější.

Nejvřelejší slova vděčnosti vyslovujeme PhDr. Karolíně Skwarské, Ph.D., vedoucí oddělení slovanské lingvistiky a lexikografie Slovanského ústavu Akademie věd České republiky, za odbornou pomoc a neustálou podporu při přípravě tohoto vydání k tisku.

Doufáme, že tato monografie přispěje ke studiu ukrajinistických otázek z různých aspektů, posílí ukrajinsko-české vztahy a stane se impulzem pro další výzkum ukrajinistiky v České republice.

*Václav Čermák a Hanna Sytar
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Praha*